

ENTREVISTA AMB FRANCESC TOSQUELLES

Reus, 3 d'abril de 1985
-entrevista concedida en el marc
de les XVIII Jornades d'interès
psiquiàtric organitzades per I.P.M.-

Entrevistador: Francesc Vilà

Entrevistador: Es un fet curiós que dintre el que han estat els treballs fragmentats en la psiquiatria a Catalunya, aquestes Jornades portin l'ordinal XVIIIè.. Això indica una continuïtat estranya per les tasques de formació.

F. Tosquelles: Aquesta continuïtat es allò que deia Oury avui mateix Respon a una lògica històrica. Per dir-ho amb uns altres mots que són més vells o més tronats: respon a una tradició. Penso que ja varem parlar-ne a OTIUM DIAGONAL (1). L'I.P.M. (2) va néixer d'una manera singular, contrastant amb l'assistència psiquiàtrica de Catalunya i d'Espanya, tot just al començament del segle. Des del començament es va organitzar entorn de dues o tres idees diguem-ne que "originals". Hi ha un projecte, que no en puc dir mític -perquè no és això, el mite-, un projecte gairebé delirant, a saber: que la gent creu, metges o no metges que la gent "boja" ja curarien si fossin tractats bé. Encara que estiguin isolats. Si, com deien els filantrops, els possessin en una gàbia de luxe, amb comoditats, aire -això era una idea francesa, que els malalts poguessin respirar-, tinguessin dret a menjar tranquil·lament i a respirar tranquil·lament, i també a netejar-se, a purificar-se amb l'aigua..., llavors, si estiguessin ben tractats, amb tota làmbigüitat d'aquest terme, els malalts trobarien la calma, la tranquil·litat, la pau, i com diu l'anagrama de l'I.P.M.: la intel·ligència s'il·luminarà de nou -FLAMMABO ITERUM-, la intel·ligència, el foc de l'ànima, l'esperit s'encendrà de nou... És una idea simple, que es repeteix al llarg de l'història de la psiquiatria, encara ara...

Tant de bo, acompanyada d'una altra que va ésser característica del segle passat: la gent que custodiava el boig, en una presó, en una institució total -en el sentit de Goffman- contribueix a fer-lo tornar boig, o en tot cas el manté boig.

Al cap i a la fi, qui l'ha fet tornar boig? Donaré una resposta corrent i diré: la societat o la família. Ara també es diu, a principis de segle ja es deia, però donaven una altra resposta: si es la família qui el fa tornar boig, separem-lo de la família i trobarà la calma. El manicomi -les idees que

edificaven els manicomis del segle passat no són el que diu Foucault- està per protegir el malalt de la família, primer, i, de segones, de la societat. Protegir-lo, si més no, de la família o la societat.

Tranquil·litat, aire, bones aigües, calma i potser amistat per curar el foll. Això era el projecte o la ideologia del filan·trop. I en això pràcticament va consistir que s'organitzés l'I.P.M. amb un cert àmbit de llibertat, obert. Els malalts sortien, treballaven, feien teatre, ballaven...

S'ha publicat aquesta setmana un llibre meu que parla de coses de Reus, puix que també parla de la psiquiatria, però lligada a un poeta de per ací (3). El poema central del llibre parla de coses del començament de la guerra... Ell tenia catorze anys i se li van obrir les cases de putes. Parla d'una senyora Sol -ca la Sol-, una casa de putes molt cèlebre. Els anys 31, 32, 33... molts dels nostres malalts anaven de putes a ca la Sol, la teníem llogada per al manicomi, perquè els malalts hi anessin a cardar. Ara, que no era un cuidador el que els portava sinó un altre malalt. Hi havia un malalt tonto, presumit -dèbil mental que en diuen els metges, sabia quatre o cinc llèngües, però era curt de gambals-, ell ofería als altres d'arreglar-ho, però pagava l'I.P.M.. Això també demostra com l'I.P.M. estava inscrit a les coses de Reus. El llibre també mostra la relació amb el Centre de Lectura.

La continuïtat es va trencar, com és natural, amb la guerra Bè, ja abans, per l'any 22 va haver-hi un buit, una depressió, quan va morir el Briansó. Set o vuit anys en els quals es va perdre qualitat.

E.: Potser que fem referència a l'inici de l'època Mira?

F.T.: Sí, va prendre de nou empenya quan el Mira. El 29, quan l'exposició universal, es va fer un congrés dels francesos a l'Institut. Pren nova embranzida, en la qual jo prenc part des del començament. Es porten endavant projectes del vell Briansó i d'en Mira, ja no com organitzar el treball o les distraccions, sinó la psicoteràpia, psicoteràpia de grup, el mètode de les classes, d'en Kaplan..

E.: El mètode de les classes?

F.T.: Aquest mètode consistia a reunir els malalts i dir-los: "vostè em parla de les al·lucinacions, això vé del cervell. Té molta importància per a vostè, parlin ací si vol, però en el carrer, o a l'alcalde, o a la seva dona, no els en digui res. Vingui a parlar-nos d'aquestes coses que li passen". Venia a dir que

tothom es boig en el fons, hi ha gent que ho dissimula i n'hi ha que no. Faci com nosaltres. Anava bastant bé quan es tractava d'actituds delirants i al·lucinatòries.

E.: Altres experiències psicoteràpiques o innovadores per l'època?

F.T.: Aquests dies he rebut un noi mestre de música, que apareix en una fotografia d'un orfeó en el llibre de Mira. Es diu Tous. M'ha portat una revista que jo dirigia aquí a Reus. L'havia oblidat. Es diu ESTUDIS. Parlava una mica de tot (anys trenta). En Tous va escriure un article sobre la manera d'utilitzar la música amb els esquizofrènics i amb els malalts mentals en general. M'ha portat, deia, aquest article aquests dies. Era una revista que també lligava amb els del P.M. amb Reus.

També vaig parlar de "la gota de llet"...

E.: Es una referència bastant minsa, ens interessa que l'amplieu.

F.T.: Aquí a Reus hi havia un metge pediatre, molt lluny d'en Winnicott, que era un pediatre de bo de bo, organicista i primmirat. Dues gotes de llet bona...si un té bona llet ja es va bé...Aquest bon senyor ensenyava a donar bona llet a les mares. Em va demanar -es veu que no les tenia totes, de vegades- que m'encarregués de dues coses: de l'atenció al lactant i a la seva mare, i, per altra banda, de nens ja més grandets que tenien problemes a l'escola. Vaig armar un tinglado, com un despatx de metge per fer tests a les criatures. Però amb això no n'hi va haver prou: la cosa que jo buscava, i que ell em va autoritzar de seguida, és que rebés les mares en grup, les mares de crios de bolquers, inclús les mares que estaven prenyades, abans de tenir el nadó. Jo les reunia. Com que era molt jovenet -elles més velles que jo-, no feia mai de savi. L'excusa era la següent: "acabo la carrera, estic estudiant i voldria fer un treball sobre les dificultats que tenen les mares que estan encintes, quan tenen les criatures, en cuidar-les...com que no en sé res, si volen fer el favor de parlar-me'n vostès, així podré fer aquest treball d'investigació". D'ací que l'atenció estava capgirada: "jo no en sé res, expliqui-m'ho"...

Era per a mi una investigació que faria enfadar en Lacan, això de preocupar-me de la conducta de les mares i els nadons, això fa mes aviat de Kleinià, inclús com acabar per fer-ho la filla d'en Freud, enviar la gent a la maternitat.

E.: Vostè empenyia per a què li ho expliquessin. Escoltava allò que les mares deien...

F.T.:No es pot començar a analitzar un tipus perquè et diu "em vull analitzar". Hi ha una pre-transferència que s'estableix i que fa que, si un no hi pren compte, moltes anàlisis clàssiques no funcionin. No funcionen per la raó següent, perquè el client té una idea falsa del que ha de fer i sobretot no ho vol fer. Hi ha molta gent que diu "em vull analitzar" però de fet no es vol analitzar. Durant un temps, un ha de fer trampes, no per seduir el pacient, sinó perquè l'anàlisi comenci. Fa un any, dos anys, tres anys, que ve aquí i diu que ara ho entén diferent. Els dic: doncs bé, torni a començar de nou. Hi ha clients que comencen la seva anàlisi dues, tres vegades... Abans que passi això cal acabar una banda que si bé no està totalment perduda per l'anàlisi sempre produeix algun efecte, però són bandes perdudes per la trajectòria cap a bona fi de l'anàlisi. Encara tinc dues anàlisis didàctiques que fan quatre i sis anys, que vénen i paguen, i encara no han començat. Quan dic començar dic que mai sistemàticament -el Freud no ho ha fet mai-, es diu la regla fonamental i, apa, l'analista es posa com un banau a escoltar el fil roig que lliga els acudits que sembla que no tinguin ni cap ni peus, que surten com a tals, com a acudits. M'agrada molt el títol de la vostra revista perquè si dius ocurrencies no vol dir res, si dius associacions lliures fa molt d'intel·lectual... AIXÒ DELS ACUDITS M'AGRADA MOLT PERQUÈ ÉS UN CONDENSAT D'ORELLA -acústic- I DE DIT. Això ho he utilitzat moltes vegades amb l'Oury. Li explico coses en català, penso que sense parlar català no s'entén cap llengua. Si en Freud hagués conegut el català en lloc del castellà ho hagués fet millor. Hagués parlat d'acudit, com també en parlo en el meu llibre: orella i dit s'ajunten i surt acudit. Això val més que "el chiste", sembla que un se n'enfoti: l'acudit pot ser molt seriós, però el que compta no és un acudit o un altre, sinó el fil roig que en deia Freud, el lligam d'alguna cosa que potser té relació amb la funció poètica del llenguatge que estudio en el meu llibre.

Si en Freud hagués fet de jueu i de català, en comptes de voler dissimular que era xec i jueu !!. Alguns dels seus companys de Budapest varen tenir problemes amb ell perquè eren separatistes i no volien saber-ne res, dels austríacs, mentre que Freud era pro-Austria, deia que era austríac. Escrivia molt bé l'alemany, però no en sabia, de xec, i quan es fot a escriure en jueu la pífia. No coneix res de la cultura jueva, especialment de la CABALA. Els jueus d'ací, especialment de Girona, i Abraham Abulafia (4) -de Saragossa-, que van fer-ho millor que en Ramon LLull -LLull no era jueu però coneixia la Càbala perfectament, encara que els catòlics que encara el comenten avui dia diguin el contrari-... En LLull va proposar l'ARTS MAGNA, com en Lacan

-que vol dir la llei en jueu i suposa la Gadar que es el discurs-
la instància de la Lletra, com combinen les lletres, combinacions
del significant... Però, és veritat, en Ramon LLull ho va fer
amb la intenció de convertir els jueus i els moros. Va anar a
veure el Papa i a la universitat de MADRID, no de MADRID, de
PARIS (sic). Com que era d'una illa tenia pretensions de català
universal. I, és clar, els altres li varen fotre una patada al
cul, París, el Papa i tot allò... Abulafia parla del mateix que
en LLull però ha d'amagar-se a Saragóssa davant la persecució
de sant Ramon Nonat, fill de Vilafranca. Com que aquest era
inquisitorial, del que es tractava era que en la disputa en
Jaume I, el Conqueridor, deixés de tenir com a consellers els
jueus de Girona i de Montpellier.

L'Abulafia es va refugiar a Saragossa i, en lloc d'anar
a veure el Papa, va dir que calia deslliurar l'home dels
complexos, l'home no és un sinó múltiple -el que jo en dic
conglomerats, sac de pedres, cada complex va pel seu costat o
està lligat- cal alliberar l'home dels seus complexos...

Abulafia és en això molt clar: aboqui cada una de les
lletres de l'alfabet jueu, en l'ordre que vulgui, però que hi
passin totes, i deixi córrer les paraules, que rellisquin, que
rellisqui l'una sobre l'altra, tal com vinguin o que saltin.
Hi havia dues maneres, a triar per part del tipus que estava
ajagut: pensar en una lletra i continuar amb una paraula que
rellisqui o que salti -és el mètode de l'associació lliure, això-
El mots poden relliscar o saltar. Si Freud conegués una mica
la història dels jueus, i, en concret, la dels jueus dels pobles
catalans... O un altre aragonès que escrivia en català, l'Arnau
de Vilanova. Aquest va escriure el millor treball sobre el somni
-és quasi tan bo i en alguns aspectes millor que el de Freud-
però, és clar, Freud només coneixia els cavalls espanyols que
es passegen per Viena amb els militars... Va llegir La vida es
sueño de Calderón...

Vaig descobrir l'Arnau de Vilanova mitjançant les Monogra-
fies Mèdiques que per aquella època dirigia l'alcalde Jaume
Aiguader de Barcelona. Parlo d'això en l'article.

La diferència amb Freud és clara. En aquella època el
llogaven perquè volien saber què deien els somnis, per prevenir
l'avenir.. A partir de la demanda social de l'època va fer aquest
treball. Segueix un mètode semblant al de Freud per la cocaïna,
que era un mètode científic, d'aplicació i d'explicació....
metòdic. En Freud és exemplar en l'estudi de la cocaïna, tant
en la investigació com en la exposició.

E.: Ens pot parlar una mica de la seva experiència analítica?...

F.T.: Que un comenci l'anàlisi treballant, fent ergoteràpia..., o fent de paleta o inclús a l'escola per les faltes d'ortografia, per exemple, ja està bé. S'ha d'esperar l'oportunitat, sinó la cosa no funciona, prou que ho veuen els analistes, es tracta d'una altra cosa que de psicoanalitzar per què el nen fa faltes.

Les primeres anàlisis que vaig fer ací, a Reus, la gent venia com quan van als metges, com els metges adlerians. Jo els preguntava: -"El seu pare, és mort?, no és mort?, és va morir d'una hèrnia?...expliqui records del seu pare...la mare..", etcètera. En comptes de buscar els microbis, buscava els records dels elements de la constel.lació familiar i, llavors, és clar, ho treballava amb ell mateix d'una manera adleriana. I sovint, potser deu sobre quaranta vegades, el client deia: -"Oh, penso que hi ha d'altres coses, problemes de sexe". Finalment, més o menys d'amagat, acabava per dir que hi havia problemes de cul i de sexe. Llavors em venia el meu moment i deia: -"Això no es pot tractar així, per això s'ha d'estar ajagut, amb un altre mètode. Digui el que vulgui encara que no sigui de sexe. Però estant assegut no tolero que parlem dels seus conflictes sexuals no serveix de res." Vaig fer una dotzena de psicoanàlisis privades aquí, a Reus. Convertint la relació Adleriana en psicoanalítica. Dic això perquè en l'anàlisi el que costa més és com s'introdueix la relació analítica. No és fàcil, això. Això és important pel que també dèiem aquests dies en les jornades respecte del treball analític en el Centre Balmes. Com vendre psicoanàlisi a la plaça del Prim o a ca la Guàrdia Civil.

Em ve al cap una experiència francesa de la qual no he estat l'organitzador. Fa molts d'anys-pels voltants del 53 o 54-, vaig anar a un Congrés a Bordeus. Un analista em va portar a Cambó -un poblet a la muntanya-, on hi havia deu capellans espanyols i una dotzena de francesos. Tots tenien problemes de cul, els van portar a aquesta institució a Cambó per fer vida comunitària analítica i aquest xicot es cuidava de fer reunions analítiques amb els capellans. Jo vaig xalar molt, perquè va ésser una sorpresa parlar amb capellans espanyols als qui aplicaven psicoanàlisis. Si bé pot semblar una bestiesa, em va donar a pensar entorn de com s'introdueix l'anàlisi. I perquè no en un grup de capellans, o en l'exèrcit, com s'introdueix en una escola?. Es la mateixa cosa. Hi ha les mateixes dificultats a introduir la psicoanàlisi a l'Església, a l'escola o a ca la Guàrdia Civil. O, com sabeu per pròpia experiència, en les famílies, quan les coses marxen de forma diferent a l'esperat en els seus ideals.

E.: *L'assumpte és força important. Si hi ha un acompanyament, per part de l'analista, de la història imaginària del nen, llavors sí que la família o la institució té coses a dir. O potser no en vol sentir a dir res. Però hi ha d'altres registres: el lloc de la mort -els nens també es poden morir-, el lloc del cos real...*

F.T.: No sé si t'he entès perquè se m'ha acudit una altra cosa paral·lela. Quan la Mannoni, quan varen traduir el seu llibre - El niño retrasado mental y su madre -, jo vaig fer el pròleg a l'edició de Madrid. Parlava del "niño bobo": "donde digo bobo, digo bobo". Una de les coses que vaig procurar dir en aquest pròleg era que tenia raó, però que no en tenia, de quina manera es podia encolomar l'ou als pares que volen "pelar" el fill - aleshores no vaig atrevir-me a dir-ho, ara sí- per alliberar-lo i que vagi al cel. Tot i aprofitant en Lope de Vega, que escrigué que la debilitat mental era una passió. La "niña boba" es cura, és l'amor el que la cura. La "niña boba" és un personatge d'en Lope. Hi ha una dificultat, la d'acceptar ser estimat. En lloc de dir que les mares no estimen els "crios", vaig dir que hi ha nens que no accepten ser estimats. Això pot com diu la Mannoni, arribar fins i tot a crear fantasmes de mort als infants.

Si tu véns a parlar de fòbies de mort et respondré com he dit a la Segura. Jo et diré -com en Freud-: "ep!, al tanto!, tu del que vols parlar és de la castració i no de la mort. Prefereixes confondre la castració amb la mort.."

E.: *Penseu en el següent, a partir dels tres registres de Lacan, no?: la mort real és impossible, la mort imaginària porta a les "tretes" del cos, propi, aliè, i la mort simbòlica planteja el que vostè fa referència en l'entrevista, nomenar les coses, els parents, que hi són pel fet de la parla o l'escriptura a la tomba, els monuments... Per finalitzar, voldria saber el seu parer sobre la formació dels analistes i el moviment analític a Espanya.*

F.T.: L'analista no ho és a tots els llocs. Ha de fer d'històric, de professor, d'analista -com en diu, funció d'analista en el divan. Amb els caps de cony, amb els ignorants, s'ha de fer el que abans se'n deia la lluna de mel en l'entrada en anàlisi i el cha-cha-cha: dos passos endavant i un enrera... Les coses van lentament i, de vegades, per acceleracions brusques. Fins i tot els militars fan les guerres així: "Y el ejército se ha desplazado a los puestos operativos preparados de antemano". Això volia dir que corrien endarrera. En Lennin ho diu: l'estratègia del partit en un moment dat ha de ser dos passos endavant, un enrera.

NOTES:

1.- Vegeu OTJUM DIAGONAL Nº 4/5 (noviembre 1983). L'entrevista concedida a Rosa Mre Calvet i Miquel Bassols conté una breu biobibliografia del Dr. Tosquelles.

2.- M. Bernardo i R. Casas en el seu opuscle titulat "HISTORIA DE LA PSIQUIATRIA A CATALUNYA" (Publicacions i edicions de la Universitat de Catalunya, 1983) parlen de la inauguració al 1900 de l'I.P.M., obra de l'arquitecte Lluís Domenech i Muntaner en el lloc dit "Mas de l'Abat" a les afores de Reus. La Societat promotora s'organitza en forma anònima amb el nom de "Manicomi de Reus S.A.". El primer director fou el Dr. Emili Briansó i Planas, fins l'any 1922.

3.- "FUNCIO POETICA I PSICOTERAPIA. Una lectura de "In memoriam" de Gabriel Ferrater" (Edita I.P.M. Reus, 1985).

Gabriel Ferrater (1922-1972) és fill de Reus. La seva obra poètica s'aplega, introduint-hi molts pocs canvis, a "LES DONES I ELS DIES" (1968), recull dels tres llibres que va treure en el curs de només set anys -"Da nuces pueris" (1960), "Menja't una cama" (1962) i "Teoria dels cossos" (1966)-. La seva obra poètica és una de les més significatives i rellevants de la literatura catalana de la postguerra.

4.- Abraham Abulafia (1240-1290):

"La doctrina de Abulafia fue calificada de contrapunto místico por el historiador que mejor la ha estudiado, G.G. Scholem. Los ejercicios psíquicos sobre la unión y la permutación de las letras hebreas, tal como los practicaban los Hasidim renanos, a los cuales Abulafia procesa gran veneración, toman en él, efectivamente el sesgo de armonías musicales. A partir del deslizarse del alma que se abre a los temas iniciales, a través de los "saltos", que llevan de un grupo de temas a otro y hasta la contemplación final, donde la personalidad se desdobra y aparece guiada e inspirada por otro Yo, hay una serie de experiencias musicales -arpeggios, trasposiciones, canon y fugas- que caracterizan el profetismo de Abulafia y sus discípulos. Este conjunto espiritual, trabajado, como se ve, igual que el Sefer Yetzira, expone la teoría del poder místico del alfabeto. Abulafia lo engarzó con la Guía de Perplejos de Maimónides cuya terminología filosófica, así como la doctrina racional, utilizó. Abulafia realizó la operación inversa a la de Saadia: este había convertido el Libro de la Creación en libro de filosofía; Abulafia transmuta la Guía de Perplejos en obra mística..." HISTORIA DE LA FILOSOFIA. Del mundo romano al Islam medieval (Siglo XXI, Madrid, 1972).